

Eszméletlen

A közelmúltban közreadtunk egy válogatást Aczél György levelesládájából. A levelekben gyakran esett szó egy Eszmélet című folyóiratról, amely, mint a népmesékben, „hol volt, hol nem volt”, vagyis úgy létezett, hogy sohasem jelent meg. A lap egykori szerkesztői –

Levendel Júlia és Horgas Béla – az összeállítás kapcsán csak annyit mondtak a „hogyan történt?” kérdésre: az bizony kész regény, de egyszer szívesen elmesélik. **JOLSVAI ANDRÁS** most szavukon fogta őket.

– Mikor és hogyan született meg a folyóirat ötlete?

HORGAS BÉLA: – Ez nemcsak az Eszmélet, hanem két ember magántörténete is. Hiszen a folyóirat élete összefonódott saját életünkkel, abból következett és visszahatott rá. Úgyannyira, hogy mindaz, amivé mára lettünk, sok tekintetben az Eszméletnek – vagy a hiányának – köszönhető.

LEVENDEL JÚLIA: – S bár az ötlet megszületésére mindketten jól emlékszünk, mégis jobb talán, ha néhány évvel korábbról kezdjük a történetet. Mert a lap terve talán sohasem születik meg a Belvárosi Kávéház nélkül.

– Önök is tagjai voltak annak a legendás asztaltársaságnak, a hatvanas évek elején, amelyre oly szeretettel emlékeznek ma már a tagjai?

L. J.: – Sőt, ott ismerkedtünk össze. S mint mondani szokás, meglátni és mást megszeretni egy pillanat műve volt...

H. B.: – De rövid idő múltán már egymás vállának dőlve hevertük ki szerelmi csalódásainkat, sőt, hamarosan össze is házasodtunk. Még házassági tanúinkat is a kávéházból választottuk, Julié Csóóri Sándor volt, az enyém Gyurkó László.

– Mindez a hatvanas évek elején történt?

H. B.: – Ötvenkilenc és hatvankettő között, az asztaltársaság fénykorában, amikor szinte minden kedden és pénteken összegyűltek a fiatal „ellenzéki” írók. Az említetteteken kívül eljárt oda Hernádi Gyula, Tornai József és Orbán Ottó, Kristó Nagy István és Sík Csaba, Sükösd Mihály és Konrád György, s még annyian – Mészölytől Pilinszkyig –, s ahol hosszú órákon át elemeztük, vitattuk, bíráltuk fiatalos hévvel egymás írásait s szidtuk a kiadókat, folyóiratokat, amelyek alig vettek tudomást rólunk, vagy ha igen, hivatalként viselkedtek, s nem műhelyként.

– Ott vetődött föl először egy nemzedéki folyóirat terve?

H. B.: – Legyünk pontosak: ott sokszor álmodtunk közösen arról, hogy milyen jó lenne, ha ilyen lehetne. De konkrétumokig soha nem jutottunk el, sem mi, sem mások, még a tervezés fókán sem. Ugyanakkor itt, ebben a körben ér-

VANCSÓ ZOLTÁN FELVÉTELE

tek bennünket olyan közösségi élmények, amelyek máig meghatározzák pályánkat; azóta vágyunk arra, hogy igazi műhelyhez tartozhassunk, s ha nincs ilyen, teremtsünk egyet.

– Hogyan szűnt meg ez a kör?

L. J.: – Nem egyik napról a másikra történt. Előbb a helyszín változott meg – a törzsasztal átkerült a Metropolisba –, aztán a személyek, végül a világ. De mi ezt már inkább kultagként éljük végig. Megszületett első gyermekünk, végzetük az egyetemet – Béla közben dolgozott is –, volt dolgunk elég a hatvanas évek közepe táján. De azért sokakkal tartottuk a kapcsolatot ebből a társaságból.

H. B.: – Így jött el hatvannyolc tavasza...

– A hangsúlyából úgy érzem, most kell megkérdeznem megint: akkor született az Eszmélet ötlete?

H. B.: – Igen, akkor: fantasztikusan indult az év. Befejeztük az egyetemet, már „bölcsek” voltunk s még fiatalok. A Prágai Tavasz politikailag is reményekkel töltött el bennünket. Úgy éreztük, mindenre képesek vagyunk. Még akár egy folyóirat létrehozására is.

L. J.: – S amikor ezt felismertük, neki is láttunk.

– Hogyan fog hozzá egy fiatal értelmiségi hatvannyolcban a lapalapításnak?

L. J.: – Először azt mondom el, miért fog hozzá. Azért, mert úgy érzi, egy igazi irodalmi műhely hiányzik a magyar irodalmi életből. Művek, fontos és jelentős művek vannak, egyre-másra születnek is ekkor, a hatvanas évek elején, de olyan mű nem született, amelyet egy szerkesztőség inspirált volna. Pedig az írók igényelték az ilyen támogatást. Bizonyíték erre, hogy az Eszmélet felkérésére több mű is

született – hadd említsem csak Mészöly Nyomozását.

– De vajon miért nem volt ilyen műhely akkoriban nálunk?

L. J.: – Azért, mert ez a társadalom, mely közösséginek hirdette magát, semmit sem túrt kevésbé, mint a valódi, alulról szerveződött közösségeket.

H. B.: – Nem véletlen, hogy a „csoport” kifejezés akkoriban szinte szitokszóként hangzott. A hatalom minden irodalmi csoportosulás mögött politikai csoportosulást sejtett, és úgy is bánt el vele. Ez történt az Eszmélettel is.

– Ne szaladjunk ennyire előre. Még most született meg az ötlet.

L. J.: – Igen, egyszer csak eldöntöttük, hogy belevágunk. Elmeséltük itt-ott, hogy mire készülünk. Béla bement a Valóság szerkesztőségébe – éppen írt nekik valamit –, s ott is elmondta, mi a tervünk.

H. B.: – Mire a Sükösd egyből rávágta, hogy ha ezt komolyan gondoljuk, akkor „be kell jelentkezni” Aczélhoz. Az ilyesmi ugyanis rajta múlik, jobb, ha mi szólunk neki, mintha ő szólna nekünk.

– Mire önök?

H. B.: – Mire mi egy szép napon fogtuk a telefont és felhívtuk Aczél Györgyöt.

– Ismerték őt? Találkoztak korábban?

H. B.: – Nem, soha.

– És egyszerűen csak fölhívták.

H. B.: – Pontosán. Elővettük a telefonkönyvet, kinéztük a pártközpont számát, Juli tárcsázott, aztán kezembe nyomta a kagylót. Mondtam, Aczél Györggyel akarok beszélni. Mire

Örténet

egy titkárnő udvariasan megkérdezte, ki keresi. Kicsit zavarba jöttem, de aztán találatkóyan azt mondtam: „Horgas Béla.” A titkárnő erre szenvtelen hangon így szólt: kapcsolom. És tényleg. Aczél meg úgy tett, mintha tudná, ki vagyok, udvariasan megbeszélünk egy találkozást a következő hétre, aztán letettük a telefont.

– Emlékszik, hogyan zajlott le ez a találkozás?

H. B.: – Jól emlékszem. Arra készültem, hogy ha török, ha szakad, most kihasználom a lehetőséget és elmondom őszintén, milyen rettenetes a magyar irodalmi élet. Egyszóval, beolvasok. Hogy lássa, mennyire szükség van egy igazi folyóiratra. Kedvesen fogadott és azt mondta: „Miben segíthetek? Állás, útlevel vagy egyéb? Mire lenne szükség?” Mire én azt mondtam: „Súlyosabb.” Aztán belekezdtem mondandómba. És vártam, hogy felcsattan, kiabradal, botrányt csinál. Ezzel szemben nyugodtan végighallgattott. Amikor kifogyott belőlem a szusz, rákezdett ő. Teljesen igazam van – mondta –, és ha még azt tudnám, mi folyik itt igazából! És elkezdte szidni az irodalmi életet. Mit mondjak, erre igazán nem számítottam. Ezzel a viselkedéssel teljesen levett a lábamról.

– Mivel váltak el?

H. B.: Azt mondta, neki nincs módja, hogy egy lapra engedélyt adjon, de mutassuk meg neki, mire gondolunk, azaz gyűjtsük össze az írásokat, aztán jelentkezünk nála.

– Azaz szóbeli fölhatalmazást kaptak.

H.B.: – Amire a továbbiakban hivatkoztunk is. Ezután mindenhol azt mondtuk, Aczél tud róla, az ő kérése volt, hogy gyűjtsük össze az írásokat – s ezzel voltaképpen megkezdődött a szerkesztés időszaka.

L. J.: – Ez áprilisban történt. Júliusra összeraktuk az első három szám anyagát, meglett a cím is. Még két hetet elvesztegettünk azzal, hogy egy könyvkötőnél bekötöttük az anyagot, s közben eljött augusztus, a csehszlovákiai bevonulás, és ez teljesen új helyzetet teremtett a magyar belpolitikában is, az Esméletig bezárólag. Persze ezt mi csak jóval később értettük meg.

– Ekkor pedig elvitték Aczélnak az első számok anyagát, betekintésre.

H. B.: – Augusztus huszonötödikén. Véletlenül már a páternoszerban összefutottunk, Aczél rám mordult: miféle aláírásokat gyűjt maga? Én meg mondtam, semmilyeneket. Mert valóban így volt. Később derült ki, hogy Gyurkó és Csoóri próbált valami tiltakozást összehozni a bevonulás ellen, meg is sértődünk, hogy minket kihagytak. Más kérdés, hogy azért hagytak ki, mert féltették az ügyünket, s más kérdés az is, hogy a tiltakozásból nem lett semmi, mert – ha jól tudjuk – Jancsó Miklóson kívül mindenki elutasította az aláírást.

– S hogy így tisztázta magát, hogyan folytatódott az Esmélet története?

L. J.: – Három hét múlva Aczél telefonált, s azt mondta, érdekes az anyag, induljunk el vele, kezelje a Magvető Könyvkiadó; már át is adta azt Kardos Györgynek. Attól kezdve vele voltunk közvetlen kapcsolatban. Rövidesen szerződést kaptunk a Magvetőtől „Esmélet, időszakos kiadvány” szerkesztésére, sőt, a technikai részleteket is megbeszéljük az igazgatóval. Két kis szobát kértünk a szerkesztőség számára a kiadón belül, valamint, hogy hárman készíthessük főállásban a lapot, Nadas Péterrel...

H. B.: – Akivel egyébként az Esmélet kapcsán találkoztunk és kötöttünk évtizedekre szóló barátságot...

L. J.: – S ezeket a feltételeket Kardos szó nélkül elfogadta.

– Eddig nagyon jól állunk.

H. B.: – Eddig. De itt aztán véget is ért az ügy. Habár ezt még sokáig nem lehetett látni.

L. J.: – Átszerkesztettük az anyagot, aztán hatvankilenc március tizedikére bemutatkozó estet szerveztünk a Kossuth-klubba. Meggyes Éva, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat irodalmi szakosztályának akkori vezetője még megkérdezte, a nagyterembe készülünk-e, lesze-e elég néző, mi mondtuk: persze. Így is lett. Aztán két nappal tizedike előtt Tóth Dezső a pártközpontból telefonált lakásunkra, hogy nem lehet megtartani az estet. Mi próbálkoztunk, hogy már kimentek a meghívók, nem tudjuk lemondani, ilyesmi; erre másnap azt mondta, jó, megtarthatjuk, de két szó nem hangozhat el az esten, az, hogy „folyóirat” meg az, hogy „csoport”.

– Mire önök?

H. B.: – Mire mi vállalt vontunk, s azt mondtuk, ezen ne múljon. Szépen átjavítottam bevezetőmben ezt a két szót kiadványra és műhelyre, és kezdhettük.

L. J.: – Az estet egyébként akkora várakozás előzte meg, hogy a Kálvin téren felárral árulták rá a jegyeket – száz forintot is megadtak értük.

Tartalom

Tornai József: A virágos föld titkai (vers).....	3
Nagy László: Marsall Lászlóról.....	7
Marsall László: Versek.....	8
Mészöly Miklós: Ószer, macskával (novella).....	14
Tandori Dezső: Nyers (vers).....	29
Ágh István: Levelek a Splendit hotelből (vers).....	32
Konrád György: Menetgyakorlat (regényrészletek).....	35
Orbán Ottó: Egy nap a hétből (vers).....	65
*	
Csoóri Sándor: Tanulmány egy rémtörténetről.....	73
*	
Bata Imre: Líránk az idő méhében.....	82
Horgas Béla: Költők a hegyoldalban.....	92
Éliás Péter: Versek.....	93
Börcsök Mária: Versek.....	95
Oravecz Imre: Versek.....	97
Dobai Péter: Versek.....	99
*	
Tellér Gyula: Orosz János kiállítása.....	102
*	
Jorge Semprun: Mit tehet az irodalom? (Konrad Júlia fordítása).....	108
Ember Mária: Dimenziók és alternatívák.....	121
*	
Gyurkó László: A személyiség szerepe a történelemben..	134
Levendel Júlia: Elektra Elektra és Oresztész Oresztész..	145
Horgas Béla: Ahol a szabadság a rend.....	182
*	
*Orosz János rajzai (Chochol Károly felvételei) 72, 81, 101, 107, 133, 197	

Akik az első számban szerepeltek volna

– Lám, lám, a régi idők diszkrét bája. Unokáink már nem nagyon fogják elhinni, hogy voltak idők, amikor üzérkedni lehetett egy irodalmi műsor jegyeivel.

L. J.: – Pedig így volt. Az est lezajlott baj nélkül, hanem a végén Csoóri – aki egy szép prózai művét olvasta fel – nem állhatta meg, beledacolta a mikrofonba: „Mégiscsak kimondom, hogy igenis csoport vagyunk és folyóiratot akarunk!” A hatásról csak annyit, hogy Meggyes Éva elájult a függöny mögött.

H. B.: – De valahogy mégis megúsztuk nagyobb baj nélkül ezt a dolgot, aztán minden ment – vagyis inkább állt – a maga útján. A Magvető további hónapokig hitegetett bennünket, voltak szerkesztői összejövetelek, megalakult egy szerkesztőbizottság – Kardos, Vitányi, Gyurkó, Csoóri, Kovács András –, de a lap csak nem akart megjelenni. Egy ízben Kardos azzal érvelt, hogy nem tudott nyomdát szerezni.

L. J.: – Mire naivan megkérdeztem tőle: s ha én szerzek nyomdát, elküldhetjük a kéziratot? Ő rábólintott, és az újság két nap múlva Szegeden volt. Ki is szedték az első íveket, persze, később leállították a nyomtatást.

– Egyszóval, hivatalosan minden rendben ment, nem hivatalosan pedig már régen eldőlt, hogy az Esméletből nem lesz semmi. De miért nem mondták meg ezt önöknek?

H. B.: – Talán arra vártak, hogy türelmetlenségünkben elkövetünk valami olyan hibát, amelybe belekötöhetnek. És lényegében ez is történt. Hatvankilenc ószén ismét szerveztünk egy bemutatkozó estet – akkor már egy ideje mást se tettünk, csak bemutakoztunk –, ezúttal a FÉSZEK klubba. A műsorba felvettük Eörsi egyik darabját, melyet Kádár elleni pamfletként olvastak. Ezt az előadást is betiltották, de ott már nem volt appellálta. Hiába próbáltunk meg mindent, az est elmaradt. A FÉSZEK-beli szervezők figyelmit kaptak. Hetven nyarán aztán hozzám is megérkezett a belügyminiszteri figyelmeztetés, hogy hagyjak fel veszélyes csoportszervező viselkedéssel. Mire én azt válaszoltam, hogy „de hiszen a pártközpont titkára engedélyezte.” Na, ezzel betettem a kaput magam mögött. Másnap felhívott Aczél, kiabált és leteremtett, mit képezlek én, hogy feljelentem őt a belügyminiszternél.

L. J.: – Ezzel valóban pont került az Esmélet történetének végére, melyet hivatalosan senki sem tiltott be. Amelynek még arra sem volt lehetősége – később –, hogy alrovatként működjék az Új Symposiumban. Szegény Tolnai Ottót, aki az első kéziratokat átvitte volna a határon, szörnyű, megalázó moztózásnak vetették alá. Mindezek előtt, még hatvankilenc decemberében írtam egy levelet Aczélnak, szomorúat és fájdalmasat, hogy úgy látszik, el kell búcsúzni terveinktől, mire ő udvariasan azt válaszolta: „Nem elég a tehetség, állóképesség is kell.”

– Nos, önökben igazán volt állóképesség, hisz tizennyolc évvel az Esmélet után, 1986-ban elindították ma is létező folyóiratukat, a Ligetet.

L. J.: – Ó, az egy külön történet. Úgy kezdődött, hogy az első számot rögtön betiltották...

– Tudják mit? Ezt inkább beszéljük meg máskor.